

hagyományhűek az *Ébredés* szerzői. A lélekrajz, a belső feszültség bemutatása gyengébb oldala ezeknek az íróknak, inkább a külső történetet ábrázolják. A modern, jelzésekkel beérő, szaggatott, egymásbaüsző képekkel dolgozó, filmszerű prózastílus helyett a világos, közérthető, kidolgozott, mármár naturalista módon részletező, „pettyegető” előadásmódot kedvelik. „Mindent” el akarnak mondani. Az író túlságosan előtérben van, nem hagyja, hogy az események, az alakok önmagukért beszéljenek, sőt kommentálja azokat. Ez a hagyományokhoz, a konzervatív írói eszközökhöz való igazodás annál szembetűnőbb, mivel mondanivalóban a legmaibb utat járják a kötet írói. Az újfajta és magasabbrendű szocialista szemlélet és eszmei magatartás, a tematikai sokoldalúság és gazdagodás — magasabb ábrázolási igényeket szab, újszerűbb kifejezési formák megteremtését sürgeti. A tartalmi változásokkal párhuzamosan nyilvánvalóan a prózai stílus is változik, fejlődik, új elemeket olvaszt magába. Az uraságoktól levett, jobbára konvencionálissá vált formák elvesztik hatásukat a mai olvasóra. Nem véletlen, hogy a kötet legerőteljesebben ható írásai azok, amelyekben a mai téma, a

szocialista mondanivaló egy bonyolultabb, összetettebb kifejezési móddal találkozók. Csontos Ferenc modern legendája a valóság és a mese elemeit vegyíti mesterien, Dávid a nagyheti passió, és egy mai proletárhős vesszőfutását hozza párhuzamba, az újszerű kifejezési formák keresése jellemzi Fejes Endre valójában két történetet egymásba olvasztó novelláját, a filmtől kölcsönzött eszközök alkalmazása (a pontos, fegyelmezett stílus, a képek gyors pergése, átűnése, az egybevágott jelenetek, a zárt szerkezet) teszi atmoszférikus erejűvé Gáll István, Molnár Géza, Hámori Ottó elbeszélését. Ezeknél az íróknál már megjelenik az az egyéni hang és látás, amely megkülönbözteti az egyik szerző elbeszélését a másiktól.

A kritikai megjegyzések ellenére a kötetet elbeszélő irodalmunk komoly nyereségének tartjuk. Úgy hisszük, nem járunk messze a valóságtól, ha az *Ébredés* java prózaíróiban az új magyar líra fiatal képviselőinek méltó társait látjuk. A kötet bizonyosságot szolgáltatott, hogy az *Ébredés* írói eszmei tisztaság, a szocializmus melletti állásfoglalás és realista életlátás dolgában semmivel sem maradnak el a Tűztánc költőitől.

Tűskés Tibor

SZABÓ MAGDA : NESZEK

Szépirodalmi Kiadó 1959

— Vázlat —

1933. augusztus 30-án Anthony Beavis, az ismert londoni szociológus egy tengerparti villa teraszán napozott barátjával. A felettük úszó repülőgépre Beavis sem fordított figyelmet, pedig régi és kedvenc elmélete volt, hogy a szellem emberének jellemző tulajdonsága a „jelenségek szakadatlan és kritikus megfigyelése”. Ekkor történt a kellemetlen incidens, mely megállapodott kapcsolatukat végérvényesen szétzilálta. A gépből egy kutyát dobtak ki, mely tompa ütődéssel puffant a lábuk elé, és vérrel, húscsapatokkal szennyezte be őket. A jelenet megalázó volt, leleplező, és ezt nem tudták többé egymásnak megbocsátani.

— E szimbolikus történetet Huxley írta meg a Vak Sámson-ban. Jellemzésnek és figyelmeztetésnek szánta, bizonyára ítéletnek is, mely elkerülhetetlen következménye egy hazug és erkölcstelen életformának.

A jóslatok nemcsak elszorakoztatnak, de néha meg is valósulnak. Huszonkét évvel később, 1945. augusztus 6-án, mikor az emberiség már újra reménykedni mert a békében, Paul W. Tibbets repülőzredes

ledobta Hirosimára az atombombát. A vér és szenny az egész emberiségre freccsent: bűnösre, büntelenre egyaránt.

*

A bevezetés nem fantázia és valóság eltérő, arányokban nagyon is különböző, de azonos logikának engedelmessé voltát akarta bizonyítani. Inkább utalni próbált az 1945-ös nagy történelmi fordulónak az irodalomban jeientkező problémáira, előzményekre és törvényszerű következtetésekre.

— Először az élménnyel kellett megbirkózni, mely közös volt Hirosimától Debrecenig:

„Én láttam, mint az antik látomásban, szilfán halat, s a Barna utca látját egy dörrenésre széttárgulni sebbé, melynek mélyén bámsz testek rohadtak, s fátvolt lengettek hízott, zöld legyekből. És láttam, hogy vonultak kis szekéren a városok falukba, s a faluk városba, s hogy vezette vak gebéjük, rá sem tekintve arra, kit vezet, a háború.”

— Szilfán halat —

Nemcsak egyéneknek, generációknak is vannak élményei. Nincs keserűbb vallomás a háborúról, mint azé a nemzedéké, melynek e katalizma volt az Élmény: ágyuk szavára eszmélkedtek, a valóság az ifjúság idilljéből a pusztulásba taszította őket. Az illúziók szétfoszlottak, hazugságnak bizonyultak az eszmék, a tények, melyekben hinni tanultak.

„Mindenki megcsalt, még a ház is,
hiába volt beton,
meg vastraverz, mint a tojás,
szétpukkadtt egy napon,
amiről azt hittem, fenn azért száll,
hogy két távol vidék
közt szárnyon mozgó híd legyen,
bombát szórt rám a gép.

Azt hittem, fényes csecsemők
az életre születtek,
s láttam széthullni csontjukat,
mielőtt szólni kezdtek ;
láttam térdeplő világot,
hogy köszönti a békét,
s míg galamb szállt a hadigyár
termelte lövedékét.”

Érik-e már a pillanat.

A létezés értelmét tette kétségessé a kozmikus csalódás. Nem a jelenségekben nem bízhattak többé, hanem a lét alapjaiban, értelmében. Áldozatok voltak — akiket csak a büntudat tart életben. Ebben az életformává szabályosodó bizonytalanságban, ott rejtett az erkölcsi felelősségerzet is, az egyetlen kapaszkodó, a mesebeli szalmaszál.

„Ki segítsen? És hogy segítsen?
És min segítsen? S miért neked?
Mard, mint a farkas önmagad,
Most eszmélsz fel? Későn kiáltod.
megmaradt, éld az életed!
Tömd meg új lomokkal lakásod :
Egy holt se kéri töled számon,
te maradtál a világon.”

Segítség.

A kétségbeesés töredezett felkiáltásában, a szegyenkező tudomásulvételben az elfelejtetetlen iszonyat emlékei élnek. Körülveszik a költőt, bármerre fordul, csak belőlük ütközhet.

A franciák filmre vették Picasso híres Guernicáját. Egy fél órán keresztül peregnék a vásznon epikus monotoníával a kép ijesztővé nagyított részletei: kifacsarodott tagok, eltorzult fejek, a réműlet extázisában égő szemek, emberi roncsok, a fantázia rémképei. És az utcára lépve, a szem torznak látja a tárgyakat, a perspektíva szabályait tagadva egymásra torlódnak előtte a házak.

A szem emlékezik, és az értelem nem talál magyarázatot. Minden évrre új miért következik, az ész számára a kényszerű tudomásulvétel sem teszi érthetővé, miért kellett elpusztítani a koldus spanyol falut, a nyárnak örvendező japán várost. És a tájat, az otthon idilli békéjét, amit Szabó Magda elpanaszolt :

„Kinek kellett a nyirfator,
az ösvény, mely a dombra vitt,
a forrásház, nyugult ösvény,
az ég, mely szórta a fényeit,
s felemelt arcomba omolt,
ha rányílt szomjasan a szája,
s széttolta mozgó fedelét
a Csillagváró kupolája?

A lugasban állott az asztal,
az abroszon a déli fánk,
a kertlámpa sárga burkán
korcsolyáztak a muslicák.
Ha a füstöt feljűk fűjtam,
fellebbentek, mint zöld lepel.
Muslica, lámpa és lugas
kinek kellett? Ki vitte el?”

*Mintha tű menne
tenyerébe.*

Nem a kérdés, a tiltakozás a fontos, a csendes béke képeinek védekező felsorolása. „Az értelmetlen iszonyatokba való bele nyugvás csak oly korban képzelhető el, mely elvesztette hitét a Ráció erejében” — írta Babits. Az életformát és magatartást, amit Huxley jellemzett, a bűnt, amit példázatunkban az amerikai repülőőtiszt neve szimbolizált, megtagadta a történelem. De a történelem logikája a nem után kimondja az igent is. Mert nemcsak a tagadás lett kötelező, hanem az igenlés is: új morál, melyet nem nyűgöz kategorikus imperativuszok embertelen parancsa, új életforma, mely nem ismer hazugságot, új társadalom, mely nem varázsol gombafelhőket békés városok fölé.

A homo moralis a XX. században csak az értelemhez fordulhat. A költő felocsudik az élmény hipnózisából; himnusz ír a Rációhoz, iszonyú és halálos éjszakák után emelkedett, áhítatos éjszakai monológot. És kimondja az igent :

„Te ki sejtjeim szövetét
szótted, és szárnyakat
sarjasztasz gépek oldalán,
és lugokat
párolsz ásványok tőgyein,
ki oldasz s kötözöl
te, kinek ferdén meredő
nyársán forog a föld :

sosem rettegtem téled én,
most sem félek, Anyag.
Csak nézz rám, én elviselem
változó arcodat.
Ne vigasztalj! Majd elleszek
földként a földbe lenni,
igazad tömör oszlopán
gerincem megvetem.”

Nem vár angyalokat.

A materialista világnézet meghatározza a költői magatartást is.

„Álló istenen lenézett rám és nem emelt fel engem. Ez a szabadság adta értenem, hogy lesz még erő talpraállni bennem.” — magyarázta önmagát József Attila. És nem jellemezhetjük szebb, igazabb szavakkal Szabó Magda költői magatartását sem: a *servitus humana*-t, a felelősség-érzetből fakadó szolgálatra kötelezettséget. De az idézettel költői fejlődésének folyamatára is fényt derítettünk. Intellektuális költő, nemcsak szándékaiban, de fejlődésének benső törvényszerűségében is, attitűde-jét az jellemzi leginkább, hogy vonzások és választások dialektikájában az értelem és morál a meghatározó. De költészetében nemcsak a magatartás, a filozófiai igazság beszél a jelennek, hanem a nyílt szó is. A felismerésből tett lesz, etikából politika, az *Európához* című vers tanúsága szerint:

„Köti saruját a jövő,
s mit érleltek a népek
testökben, zúdítsd a téjet
nyíló szája elébe,
hogy szétkiáltsa: új mítosz
bogozza fátyolát
terőlad, ki jársz a mezőn,
nézed nyájad nyomát,
mely utódot hoz, legelész,
dicsér sokféle nyelven,
s fáradtan egyhalomba bújjik
pihenni elkeverten,
egymás között, sokfajta juh,
Megállsz álmuk felett,
emelve akluk tetejét,
a csöndesült eget,
s mögötted, villogó nyomodba hágva
a béke lépeget.”

Európához.

A vers két síkja — a *Barányra* emlékeztetőn — a hagyományt és aktualitást jeleníti meg, képei két mítoszt magyaráznak, két mítosz egy lényegét.

Ez a humanista szemlélet lesz mítosszá, mesévé természet-írájában. A szellem mindig eljut a természethez, ha a végső kérdésekre keres választ. Mert a magyarázat csak esetlegesség, de a természeti létezés bizo-

nyosság. A természet megbízható, mint a mese, mint a Ráció.

A *Neszek* ciklus (1954—1958) versei mesék, ebben az értelemben: a fa él és álmodik, az évszakok bokrétás ifjúként, rőzsehordó anyókaként teleszzenek a lábához.

De valóságot él és igazságot álmodik. A betegség a természettől való elszakadás — és ez a természetlira a teljes gyógyulás. Azonosul a külső és belső világ, az intellektus filozófiai hangerősítőjén át halljuk a dolgok énekét. A szelíd szimbólumok az örök és szüntelenül újjászülető természet békéjéről vallanak.

Szabó Magda költői módszeréből következik, hogy mindez fordítva is igaz. Mert ha fűről, fáról, pocsolyáról ír, mindig önmagáról beszél. Minden az egyéni létbe koncentrálódik. Ő is „a szüntelen önszemlélet” költője. Azok közé a költők közé tartozik, akik állandóan vizsgálják, alakítják önmagukat a goethei értelemben: Önmagamat egészen olyaná alakítani, amilyen vagyok, ez volt a leghőbb vágyam életem során”.

Szemlélet és élmények szerencsés találkozásából született ez a költészet és titka költői alkotásában rejlik. „Én mindig hangot hallok, — írta — valami neszt, mintha ilyen akusztikus módon jelentkeznék bennem a világ,„

De folytassuk az idézetet: „Hosszú az út, míg a költő a víziók világából elérkezik odáig, hogy a valóság rögzítésére érezzen vágyat egyedül.” Költészetében végigkísérhetjük — ebben a kötetben időrendi — tematikus, mély önismeretre valló összeállítása a segítségünk — ezt a folyamatot. Nemcsak lassú volt, de keserves is, győtrő vívódásokkal teli. Szabó Magdának meg kellett írnia a modern élet-érzés másik oldalát is: a kényszerű magabazárkozást, az idegrendszer önkéntelen feljajdulásait, az ideges éjszakák, féltelmes víziók élményeit. És át kellett élnie a hallgatás néma esztendeit, mikor „a hang” elhallgatott:

Hát szólsz megint? Azt hittem néma lettél,
vagy iszonyodol megszólítani.
Hogy hívtalak! Hányszor! Míg telt erőmből,
s beteg torkomból felsikoltani.
Míg küzdöttem kétséggel és reménnyel,
dült párnán hánykolódom, mindig ébren,
s rezegtek tehetetlen ujjaim
az éjszaka holdverten börtönében.

— Hanghoz —

Ez a vívódás volt keserű próbája a költői magatartásnak. E dosztojevszkiji győtrődésből ivelt fel költészete a „*To*” kozmikus humániumáig a „*Madár*” a „*Tenedek mi maradt*” lebegő lírizmusáig, a „*Január*” a „*Fű*” játékos derűjéig. Új verseinek áradó, szinte magától megszólaló dikciója mintha a szó közegellenállását győzné le.

Költészete nemcsak kétféle életérzésről tanúskodik, hanem költői énjének ambiva-

lenciájáról is. Az igazi, a természetes: a gyengéd és artisztikus művészlélek, aki előtt kitarják titkaikat a dolgok. A másik: a csalódott, mindenből kifosztott magányos ember, akit a „hang” is elhagyott, és érthetetlen magyarázat nélküli jelenségek rettetgetnek.

A jellemzés bizonyos dolgok túlzása, mások — talán épp ily fontosak — mellőzése. Így bukkanak fel a kritikus élményei, amikről nyíltan beszámolni ritkán van bátorsága. Mert az aligha tartozik másra,

vagy aligha érdekel mást, hogy legjobban a *Madárt*, a *Janudrt* szereti az új versek közül, és azt szeretné, ha a költő ezekben látná további útjának mérföldköveit.

— A hallgatás hosszú intermezzója után első műve — a *Freskó* című kitünő regény — 1957-ben jelent meg, s a kötet záró, címadó ciklusának békélt hangja is a legmáhibb-mában született. Ez az apró adalék is hozzátartozik a jellemzéshez és az igazsághoz.

Sik Csaba

TÓTH DEZSŐ:

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

(Irodalomtörténeti Könyvtár, 1. kötet.

Akadémiai Kiadó, 1957.)

Idestova száz éve már, hogy első jelentős költőmonográfiánk, éppen Vörösmartyról, Gyulai Pál tollából napvilágot látott. A polgári korszak termett még néhány példamutató, olykor jellegzetesen egyéni változatot ebből a tudományos műfajból (Riedl Arany Jánosa, Horváth János Petőfiye); irodalomtörténetírásunk és népszerűsítő munkánk szocialista föllendülése aztán a termelést ezen a téren is erősen megduzzasztotta. Ha a mennyiségileg nagy számból ki-rekesztjük is az olyan teljesen népszerűsítő, vagy féltudományos alkotásokat, aminők pl. a Nagy Magyar Írók sorozatban jelentek meg, még mindig nagy elismeréssel kell gondolnunk a tudományos igényű költő-monográfiáknak nemcsak a számára, hanem céljuknak, jellegüknek változatosságára is. A költői pályakép eszmei, művészi és társadalmi interpretációjának olyan példái mellett, mint Sőtér István Eötvöse, Kardos László Tóth Árpádja vagy Bóka László Adyja, ott áll másik véglet gyanánt a filológiai anyag hézagait pótló s az egész anyagot elsősorban rendező Gálos-féle Bessenyei; egyes jellegű, mert mindkét típusba vágó feladatokat old meg Komlós Aladár Vajda Jánosa. Ma még úgy látszik: marxista irodalomtörténetírásunknak a költő-monográfia az uralkodó műfaja, — s ebben van valami elgondolkodtató; hiszen a marxizmus éppen az egyéniség idealista túlértékelése ellen harcol, s a nagy egyéniség szerepét, jellegzeteségeit is a kollektivum erőiből vezeti le. Magyarózó okokat természetesen lehet felsorolni. A polgári korszak sok mindent hagyott elintézetlenül; az újabb kutatások új anyagot tártak fel, s új szintézis kellett esetleg ott is, ahol már volt monográfia; különösen erős indítékot adott, és ad még mindig a közönség követelése. Az irodalom iránt

érdeklődő közvélemény, különösen a kezdeti stádiumban, a nagy egyéniségek átértékelését tartotta központi kérdésnek; korszakok, korszakhatárok, irodalmi irányok új szempontú jellemzése inkább csak a szakemberek szűkebb körét foglalkoztatta. Egyes esetekben a költő-nagyságokra irányuló újrafeldolgozó munkát ma is érezhetjük még lassúnak — mégis: abban, hogy kutatóink első-sorban ezt vállalták, okvetlenül van egy kis kitérés is a nehezebb, kényesebb feladatok elől.

Mindezek ellenére örömmel kell fogadnunk természetesen azt is, ha költő-monográfiánk szép galériája újabb taggal gyarapodik. Vajon hová helyezzzük el Tóth Dezső előtünk fekvő kötetét a fentjelzett típusok sorában? Új filológiai anyagot föltárnia vagy különösebb ténybeli-filológiai problémákat megoldania alig-alig kellett. Az évtizedek alatt előkerült új anyagnak a feldolgozása már komolyabb munkát jelentett, de erősebb rendszerezési feladatot nem, — az életrajz és a fejlődés keretei szinte készen álltak. Nem jelenti ez azt, mintha Tóth Dezső nem törekedett volna ezeknek a kereteknek pontos, lelkiismeretes kitöltésére. Az eddigi irodalom, egykorú visszaemlékezések és levelek alapján maga a külső pályakép tömör, világos vonásokkal megrajzolva áll előtünk. Sor kerül közben egy-egy korábbi, helytelen adat korrigálására, így pl. Kozocsával szemben helyesbíti a *Zalán* első kidolgozásának dátumát, s kétesnek mutatja ki Vörösmarty szerzőségét néhány 48 ószen keletkezett cikkel kapcsolatban. A szerző évekre kiterjedő, nagyigényű, koncentrált munkájának azonban igazi célja a belső, költői pályakép hézagatlan, minden ízében való átvilágítása és rekonstrukciója, lélektani és műfajfejlődési alapon; a külső pályakép — erényeivel és alább még érintendő